

**СВІТ ЯК ЕСТЕТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ:
ПРО РОЛЬ І МІСЦЕ ЕСТЕТИКИ В ГЛОБАЛІСТСЬКІЙ
ФІЛОСОФСЬКО-СЦІЄНТИСТСЬКІЙ ПРОГНОСТИЦІ
ТА СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХХІ СТ.**

Здійснено спробу визначити ідейно-аксіологічні та проблемно-тематичні пріоритети викладання естетики як навчальної дисципліни в системі вищої (зокрема спеціальної) освіти.

Ключові слова: естетична реальність, естетико-футурологічні концепції, образи, стилі, моделі життя, художні комунікації, маклюєнізм, емпірична естетика, мистецтво як форма реальності.

Осуществлена попытка определить идейно-аксиологические и проблемно-тематические приоритеты преподавания эстетики как учебной дисциплины в системе высшего (в частности, специального) образования.

Ключевые слова: эстетическая реальность, эстетико-футурологические концепции, образы, стили, модели жизни, художественные коммуникации, маклюэнизм, эмпирическая эстетика, искусство как форма реальности.

The article is an attempt to determine the ideological and axiological and problem-thematic priorities of teaching aesthetics as an academic discipline in higher (including special education).

Key words: aesthetic reality, aesthetic and futurological concepts, images, styles, patterns of life and art of communication, maklyuenizm, empirical aesthetics, art as a form of reality.

Актуальність заявленої теми дослідження постає в контексті осмислення подальшої еволюції естетики як царини філософського знання, втілення досягнення естетичної думки в соціокультурну практику, її репрезентованості в системі вищої та середньої освіти як на рівні освітньо-філософської теорії, що перебуває в процесі інституціоналізації, так і в практично-методологічному вимірі:

- формування нової парадигми гуманітарного знання, до якого належить естетика;
- складних трансформацій, яких зазнає вітчизняна система вищої освіти;
- процесу інституціоналізації філософії освіти як інтегратора й координатора міждисциплінарних зв'язків у сучасній освітньо-науковій теорії та практиці.

Мета статті полягає у віднайденні нового соціально значущого ракурсу естетичної теорії в контексті сучасної соціальної практики та оптимального модулю викладання естетики як навчальної

дисципліни в системі вищої (зокрема й спеціальної) освіти й окресленні перспектив подальшої еволюції естетичної теорії та її реалізації в соціокультурній практиці.

Процес інституціоналізації будь-якої дисципліни або галузі знання потребує визначення її предметно-методологічних параметрів, формування понятійно-категоріального апарату. Це стосується також і філософії освіти як нової царини соціогуманітарного знання. Проте в цьому разі йдеться не просто про нову сферу знання, а про нову освітньо-просвітню парадигму, що має інтегративне кроскультурне, кросдисциплінарне значення. Тому, на наш погляд, недостатньо говорити про філософію освіти в контексті її інституціоналізації лише як про певне зведення універсальних нормативних складових, імплікованих на будь-які науки.

Існують різні підходи вітчизняних й зарубіжних (зокрема російських) теоретиків щодо статусу філософії освіти як такої. Одні відмовляють їй у праві існування як самостійної й чітко структурованої дисципліни чи галузі філософського знання, відводячи їй роль ситуативного реагента на певні зламні (кризові) явища соціокультурного буття, покликаного вносити, залежно від конкретних мінливих реалій соціальної дійсності, відповідні корективи в освітньо-виховні процеси, як на загальнотеоретичному, так і на методологічно-практичному рівнях. Інші наполягають на становленні філософії освіти як чітко структурованої науки, що має чітко сформульовані цілі й завдання. Проте залишаються нез'ясованими питання щодо характеру і рівня інтегративності філософії освіти як трансдисциплінарної парадигми. Більше того, актуалізація проблеми створення координатора міждисциплінарної комунікації породила сцієнтистську парадигму синергетика, що виникла на перетині точних наук і викликала чимало суперечок, навіть серед представників природничих дисциплін, претендуючи при цьому також на роль інтегратора і координатора міждисциплінарних зв'язків у царині гуманітарного знання.

Апологети синергетика навіть розглядають її як робочу теоретико-методологічну основу самої філософії освіти. При цьому залишається нез'ясованим питання: чи здатна синергетика розробити в рамках трансдисциплінарного статусу, на який вона претендує, відповідну теоретико-методологічну базу й понятійно-категоріальний апарат, які б влаштовували як гуманітаріїв, так і «технарів», своєрідне есперанто для міждисциплінарної комунікації, й чи ставить це завдання перед собою синергетика взагалі. Більше того, варто з'ясувати, чи це потрібно?

Звичайно, для реалізації зазначених вище завдань необхідно визначитися з критеріями оцінювання сучасного стану відповідних наук та галузей знання й прогнозування та моделювання їхнього розвитку в недалекому майбутньому як в їхній предметно-

науковій, так і в освітній складових. Критерії мають визначатися пріоритетами розвитку науки й освіти в рамках певних загальнонаціональних державних програм, які при цьому цілком природно повинні мати виважене наукове обґрунтування. Тому, ми вважаємо, що абсолютно необхідною є взаємодія між філософією освіти та філософією науки.

Стратегію та практику освітньо-просвітньої роботи, її предметно-змістовне наповнення мають повністю визначати науковці, представники гуманітарного знання, суспільних, передусім філософських, наук, оскільки йдеться про визначення суспільно значущих векторів розвитку науки як такої та окремих дисциплін, з точки зору їх сприяння креації і рекреації соціокультурного середовища й національної культури в цілому. Це означає, що з огляду на зазначені вище виміри відповідних наукових дисциплін дослідницьке поле у філософії освіти не може обмежуватися лише визначенням пріоритетів на рівні навчального процесу, оскільки це визначення саме по собі неможливе без ретельного дослідження й осмислення всього корпусу цієї наукової дисципліни, з урахуванням будь-яких тенденцій її розвитку.

Яскравим прикладом можуть слугувати тенденції розвитку естетичної думки за останні півстоліття, зокрема, застосування естетичної теорії в царині соціально-філософських побудов, різноманітних прогностично-футурологічних концепцій, вельми поширених у ХХ ст., й таких, що, безсумнівно, так або інакше можуть бути імплантовані на наше сьогодення.

Як не парадоксально, естетичні теорії, які навіть у середовищі гуманітаріїв (не говорячи вже про емпіриків) часто сприймаються як щось вельми неусталене, варіативне й неконкретне, віддалене від повсякденних суспільних потреб, можуть набувати досить оформленого соціального значення, розкриваючись у різноманітних проблемно-тематичних комплексах, а саме: вплив естетики й мистецтва на суспільну свідомість, суспільні відносини, моделювання майбутнього соціуму, соціально-економічні аспекти дизайнерської справи та моди, стильові аспекти буття тощо.

Багатий ілюстративний матеріал у цьому сенсі репрезентують американські естетико-футурологічні концепції таких відомих авторів, як Г. Маркузе, Г. Маклюен та ін.

Досить суперечливі й не позбавлені численних недоліків теоретичні побудови цих мислителів через традиційну для Америки недисциплінованість філософствування й доктринальну неоформленість (невластивої для філософських систем Старого Світу), вражаючу сміливість у висновках, що переходить у самовпевненість, а також традиційний американський антиінтелектуалізм, що набуває в добу постмодерну нового якісного рівня, виявилися надзвичайно багатими щодо різноманітних припущень, які

набули доктринального оформлення й навіть певної евристичної соціально-креативної цінності.

Естетично-футурологічні теорії ХХ ст. із загальногуманітарної, зокрема освітньо-філософської, точок зору мають трансдисциплінарне значення, оскільки вони розкривають себе в проблемно-тематичному полі таких наук як мистецтвознавство, філософія історії, філософія науки, соціальна філософія, філософія культури, економічна теорія, соціальна психологія, а також у царині різноманітних культурально-теоретичних аспектах дизайнерської справи, моди, формування сучасних національних стилів буття тощо. До того ж вони є невід'ємною складовою постмодерного духовно-інтелектуального синкретизму доби глобалізації. Тому є доцільним науково-аналітичне висвітлення їх змісту у відповідних навчальних курсах зазначених вище дисциплін й передусім, звичайно, курсу естетики.

Приблизні трансдисциплінарні параметри цієї теми (з урахуванням й теоретично-практичного філософсько-освітнього виміру) репрезентовано нижче.

Американська естетична думка доби глобалізації, як й інші сфери сучасного гуманітарного та емпіричного знання, намагаються виявити власний науково-практичний потенціал. При цьому її футурологічний вимір розкривається не в теоретизуваннях спеціалістів-естетиків, а в концепціях соціальних мислителів, що досліджують найзагальніші тенденції розвитку сучасної цивілізації. Більше того, ці мислителі належать до найвідоміших у сучасній гуманітаристиці: Герберт Маркузе, Даніель Белл, Джон Кеннет Гелбрейт, Маршалл Маклюен.

Г. Маркузе у своєму есе про майбутнє мистецтва обґрунтовує точку зору, згідно з якою мистецтво є частиною життя, скерованою проти сучасного буття з його матеріальною та інтелектуальною культурою, усвідомленими та неусвідомленими звичаями, манерою працювати та розважатися. Мистецтво, на думку Г. Маркузе, який має на увазі образотворче мистецтво, літературу та музику, стало політичною силою в суспільстві. У зв'язку з цим, як він вважає, можна сподіватися, що мистецтво здійснить спробу змінити соціальні цінності і таким чином трансформувати суспільство. В суспільстві, основаному на ринковій моделі економіки, тобто за термінологією лівих політично-філософських доктрин (зокрема й фрейд-марксистської, представником якої є Маркузе), капіталістичному, найважливіша функція мистецтва — пізнавальна, пов'язана з пошуками краси та правди, слабшає. При цьому, з одного боку, відбувається руйнування традиційних форм мистецтва, а іншого — перетворення мистецтва на форму реальності.

Висуваючи формулу «мистецтво як форма реальності», автор пояснює, що має на увазі не естетизацію наявного буття,

а створення певної, «абсолютно іншої» реальності. «Естетичне бачення» для Маркузе є найважливішим компонентом революційної перебудови буття.

Сучасне, так зване «живе» мистецтво, що відбиває тенденцію розвитку «буржуазного» мистецтва в цілому, на думку Маркузе, є відступом від завдання побудови майбутнього суспільства як естетичної реальності. «Живе» мистецтво прагне усунути певну дистанцію між акторами і публікою, художником та глядачем тощо.

Завдання ж справжнього авангардизму, згідно з Маркузе, не в ліквідації дистанції між мистецтвом і життям, а в збільшенні цієї дистанції, тобто формуванні світу мистецтва як гранично дистанційованої від дійсності моделі «кращої» реальності. Але у творах представників новаторського мистецтва, на які посилається Маркузе (Беккет, Шенберг, Веберн, Кафка, Стокхаузен і Джойс), «кращої» реальності немає. Є інше — висловлене більш або менш складною символікою різко негативне ставлення до певних сторін оточуючої дійсності. Проте Маркузе стверджує, що напрям мистецтва, репрезентований цими митцями, здатний зруйнувати «буржуазне» суспільство.

Безсумнівно, викриття — важливий аспект розмивання традиційних підвалин далеко не ідеального, незважаючи на неолібералістську апологетику, «буржуазного» суспільства, проте від викриття засобами мистецтва до суттєвих соціальних змін — вельми велика дистанція.

Естетико-футурологічна позиція широковідомого американського соціолога Данієля Белла збігається з маркузеанською: Белл також вважає, що авангардистському мистецтву (цікаво, що Белл називає ті ж імена, що й Маркузе) належить майбутнє. На відміну від Маркузе, він вважає, що художньому авангарду належить не тільки майбутнє, але й сучасність. За його твердженням «повстання культури проти соціальної структури» вже відбулося (в 60-х р. ХХ ст.).

Згідно з Беллом, цей процес має відбуватися таким чином: у молодіжному середовищі, частка якого в соціально-демократичному сенсі дедалі зростає, набудуть поширення стиль або, точніше, стилі життя, які в ХІХ, а також і у ХХ ст., були притаманні вузькому колу богеми. Крайні прояви цієї тенденції скеровані на те, щоб замінити політику (і ширше — буття) естетикою (остання стає виправданням навіть екстремістських дій, як похмуро резюмує автор). Це стало своєрідною схемою естетико-футурологічного екстремізму, який, по суті, мав визначити долю Америки на межі ХХ — ХХІ ст.

На жаль, вельми інтригуюча естетико-футурологічна теорія одного з провідних соціальних мислителів-прогностиків сучасного

західного суспільства виявилася відірваною від реальної дійсності фантазмагорією.

Дещо менш вразливі і не так відверто апологетичні концепції, естетичні аспекти яких екстрапольовані на віддалене майбутнє, а також підкріплені соціально-економічним аналізом суспільних процесів. Так, Джон К. Гелбрейт, аналізуючи наприкінці ХХ ст. перспективи економічного розвитку найпотужнішої ринкової системи Заходу (США), дійшов висновку, що провідну роль у процесі поступової «трансформації» американської дійсності відіграватимуть «мистецтва, ремесла й товари, що мають художні переваги».

До найменш наукових та чи не найбільш спекулятивних естетично-футурологічних концепцій належить теорія Маршалла Маклюена, фахівця з англійської середньовічної літератури. З часів Ренесансу мистецтво було, за Маклюеном, засобом для сприйняття життя меншістю, але аж ніяк засобом участі особистості в соціальному житті.

На відміну від Г. Маркузе та Д. Белла, «рушієм» соціальних змін для Маклюена є «живий театр» та подібні до нього форми мистецтва, «що захоплюють», що роблять «кожного» водночас творцем і глядачем. У добу постмодерну, за Маклюеном, зламно-кризовий стан культури виникає внаслідок конфлікту між приборчниками та противниками соціальної інтеграції індивіда й між відповідними типами культури елітарної (відсторонено-споглядацької), з одного боку, та масової, що надає процесові соціальної інтеграції індивіда деструктивного характеру, перетворюючи його, за термінологією Х. Ортеги-і-Гассета, на людину-масу.

Це зіткнення призвело, за Маклюеном, до вражаючого результату — до стирання грані між бізнесом і культурою, що, у свою чергу, за переконанням автора, має привести до безпосереднього «артистичного контролю» над буденною свідомістю та суспільними інститутами. Засобом, за допомогою якого «художньо-естетичні» акції трансформують «капіталістичний» світ, є для автора сучасні масові «художні комунікації», які, на думку Маклюена, видаються компендіумами новітніх «естетичних норм», основу яких на яких «наше століття» естетизує методології всіх попередніх століть.

З контексту теоретизувань Маклюена з'ясовується, що під «глобальним селом» автор розуміє (має на увазі) майбутнє інтернаціональне «світове буття», в рамках якого реалізується тенденція до особливої гомогенності як у досвіді, так і в організації.

Гомогенність цього суспільства, під якою Маклюен розуміє не втрату індивідуальності людьми майбутнього, а зникнення «індивідуалізму», що відбивається в расових, національних, державних, політичних, більше того, ідеологічних та культурних бар'єрах та відмінностях між людьми. Маклюен згодом перейшов

до констатації такої якості дійсності вже в сьогоденні, стверджуючи : планета вже набула статусу витвору мистецтва. Таким чином, у своїх працях Маклюен прагне видати бажане за дійсне, ілюзія майбутнього перетворилася на ілюзію теперішнього часу, в якому «постійне передбачення подій» і є, за Маклюеном, підставою для того, щоб говорити про поточне перетворення Землі на витвір мистецтва.

Маклюен вдається до сміливого твердження, що цей процес має об'єктивний характер та поширюється як на суспільство, так і на природу, безапеляційно стверджуючи, що «мистецтво замінило собою природу».

Таким чином, аналізуючи процес перетворення суспільства і природи на «витвір мистецтва», Маклюен не відокремлює ні суспільство від природи, ні майбутнє від сьогодення.

Свою ідею Землі, як «глобального села», що репрезентує собою «витвір мистецтва» і не має ніяких соціальних політичних, економічних і культурних бар'єрів, які розділяють мешканців цього «села», Маклюен поєднує з концепцією «художнього» ідеологічного впливу одних націй на інші з метою зміни етносоціальної психології цих «інших». Він прогнозує можливість програмувати культури цілих суспільств, щоб регулювати їхній «емоційний клімат» подібно до того, як ми вже навчилися (не вельми досконалим, щоправда, з урахуванням світової економічної кризи кінця першого — початку другого десятиліття ХХІ ст.) підтримувати рівновагу у світовій комерційній сфері.

В американській естетиці також виявився своєрідний «естетичний персоналізм», у рамках якого художник може стимулювати розвиток суспільства не тільки до прогресу, але й до історичного регресу. Наприклад, Е. Гудхерт дослідив процес зрушення вправо зручної частини американської художньої інтелігенції, дедалі більше пов'язаної різними зобов'язаннями зі сферами великого бізнесу й управління. Прогностичною частиною цього дослідження став висновок про майбутній регрес, у цьому контексті, суспільної свідомості¹. Між цими двома крайнощами розвиваються поміркованіші концепції — зокрема традиційна для американської естетики: мистецтво є експериментом на межі людського досвіду². Саме тому воно формує моделі майбутніх способів життя³.

¹ Godheart E. The deradicalized intellectuals. Notes on the new conservatism. «Nation». New York, 1987, Feb. 8. p. 177 — 180.

² Foot Ph. Morality as a system of hypothetical imperatives — «Philos rev.», Ithaca, New York, 1972, vol. 81, №3, p. 306 — 316.

³ Park R. Reflection on Communications and Culture. In: Reader in Public opinion and Communication New York, 1966, p. 167 — 177.

Стало стійкою тенденцією: там, де починаються міркування про майбутнє, фахівці з точних наук, якщо вони взагалі говорять на цю тему, стосовно естетики йдуть далі, ніж самі естетики. Так, Еріх Янч, відомий американський спеціаліст у царині науково-технічного прогнозування, висунув припущення стосовно того, що в майбутньому США стануть лабораторією експериментальних стилів життя, які виробляються силами мистецтва за умов незмінної соціальної організації¹.

Ісаак Адізес (Каліфорнійський університет) спускає естетику з висот абстракції на рівень конкретних пропозицій щодо використання мистецтва в майбутньому для оптимального керівництва американським суспільством. Адізес, на відміну від Маклюена, далекий від містичного підходу до мистецтва. Він послідовний прагматик і реаліст, який стверджує, що мистецтво має стати домінуючою силою в країні. Домінування мистецтва в майбутньому і можливість каталізувати цей процес Адізес пов'язує з трьома явищами: 1) необхідність формування нових духовних цінностей, яку автор вважає об'єктивною; 2) зміна національної суспільної свідомості в цілому: від орієнтації на результат (заробіток, кар'єра тощо) до орієнтації на процес. У цьому автор розділяє думку американських теоретиків, які вважають, що, якщо говорити не про абстрактно-теоретичну, а про дещо практичнішу складову процесу, серед дедалі більшої кількості американців дійсно поширюються гедоністичні настанови, згідно з якими задоволення, а не успіх вважається основним критерієм щасливого життя².

Згадувані вище естетико-футурологічні теорії, незважаючи на їхню суперечливість, недостатню обґрунтованість та академічну оформленість, стали знаковим явищем, справжньою віхою як в історії естетичної думки, так і в історії гуманітаристики в цілому, оскільки концептуальні складові цих теоретичних побудов мають вихід (окрім футурології) в різні сфери наукового знання та соціальної практики.

Перспективи подальшої наукової розробки даного проблемно-тематичного комплексу полягають в:

- осмисленні можливостей соціокультурної реалізації креативних побудов у просторі естетичної думки;
- віднайденні шляхів продуктивної взаємодії естетичної теорії з іншими сферами філософського і, ширше, соціогуманітарного знання з метою результативнішої науковообґрунтованої

¹ Jantch E. Organizing the human world. On evolutionary outlook. «Futures». New York, 1974, vol. 6, № 6, p. 4 — 15.

² The Role of Art in the Post — industrial Society. The Center Adizes Dialogic Discussion Paper New York. 1972. p. 7

імплікації художньо-естетичних концептуальних розробок на соціокультурне середовище;

- розкритті всіх можливих соціально-рекреативних і креативних потенцій естетико-мистецтвознавчої теорії, значення і вплив якої (в умовах прискорених еволюційних трансформацій масового споживацького суспільства й орієнтованого на задоволення його потреб і смаків масового виробництва, що спирається на майже абсолютний диктат моди) надалі зростають, як свідчать, зокрема, викладені вище теоретизування, і мають набути конструктивнішого, з огляду на необхідність збереження й розвитку автохтонних етнічно-культурних стилів буття, спрямування;
- уточненні змістових пріоритетів і параметрів курсів з естетики як навчальної дисципліни в системі вищої гуманітарної освіти та в системі навчання студентів негуманітарних спеціальностей;
- подальшому дослідженні й виокремленні складових соціально-креативного та соціально-рекреативного потенціалу естетики як системної компоненти сучасного філософського знання.

Список літератури

1. Armbruster F. The Forgotten Americans: A Survey of Values, Belief and Concorus of Majority. New — Rochelle, 1972, p. 237, 238.
2. Byettner S. John Dewey and the visual arts America. — «Jaac», 1975, vol. 33, №4, p. 383 — 391.
3. «Esquire», 1995, p. 6.
4. Foot Ph. Morality asa system of hypothetical imperativesi — «Philos rev.», Ithaca, New York, 1972, vol. 81, №3, p. 306 — 316.
5. «Futures». New York, 1974, vol. 6, №1, p. 4 — 15.
6. Godheart E. The deradicalized intellectuals. Notes on the new conservatism. «Nation». New York, 1987, Feb. 8. p. 177 — 180.
7. Greisman. Marketing the Millenium Ideology Mass culture and Industrial Society. — «Politics and Society», 1974, vol. 4, № 4, p. 71.
8. Jantch E. Organizing the human world. On evolutionary outlook. «Futures». New York, 1974, vol. 6, № 6, p. 4 — 15.
9. Hein P. On examining science and the other arts. — «Impact of science on society». Paris, 1974, vol. 24, №1, p. 9 — 10.
10. Park R. Reflection on Communications and Culture. In: Reader in Public opinion and Communication New York, 1966, p. 167 — 177.
11. Reichardt J. Twenty years of Simbiosis between art and science. — Ibid., p. 44 -51.
12. Shaugnessy E.L. Sntayna: latter — day janus. — «jaac», vol 33, p. 309 — 320.
13. The Role of Art in the Post — industrial Society. The Center Adizes Dialogie Discussion Paper New York. 1972.

14. Vater M. Heidegger and Shelling: the finitude of being. — «Idealistic studies.» Warchester, 1975, vol. 5, №1ю p. 20 — 58.
15. Розак Т. Daedalus 1974, Summer.

Надійшла до редколегії 31.10.2011 р.